

Från jordbrukstorp till fritidshus

Om Lindhult i Östergötland

Allt färre har idag ett levande minne av det jordbruks-Sverige som försvann under 1900-talet. Jord- och skogsbruk förändrades och landsbygden avfolkades. Samtidigt har många genom sina fritidshus en slags närkontakt med de platser som tidigare var livliga bygder med många bofasta. Till den här artikeln har jag intervjuat Stina Kindberg Karlsson, född 1931 och som bott större delen av sitt liv i trakterna kring Boxholm i Östergötland, om livet på landsbygden. För min del börjar intresset för den här delen av landet 1965 då jag och familjen fann ett sommartorp i området.

Redan i början av 1960-talet, när min blivande man och jag studerade geografi vid Stockholms högskola, hörde vi talas om möjligheten att köpa mindre jordbruksfastigheter via landbruksnämnderna genom ett anbudsförfarande. Några år senare fann vi ett torp i Östergötlands skogstrakter, som av landbruksnämnden beskrevs så här:

Styckningsfastigheten har utbrutits vid 1860 års hemmansklyvning. Styckningsenheten är en mindre jordbruksfastighet. I egenskap av ofullständigt jordbruk utgör den en för sitt ändamål olämplig fastighet och den synes icke heller lämpligen kunna bilda kärna för ett större bärkraftigt jordbruk. Vid sådant förhållande kan det icke anses att avstyckningen – ehuru denna omfattar själva gårdstomten med bland annat fastighetens mangårdsbyggnad vare sig medför försämring av någon betydelse för

fastigheten eller men för jordbruksnäringen. Styckningsenheten är avsedd att utnyttjas till fritidsändamål, för vilket ändamålet med hänsyn till omfång, belägenhet och beskaffenhet i övrigt synes varaktigt lämpad.

Torpets vackra och trafikfria läge med ett mer än hundraårigt vårdträd, närheten till en badsjö, betade ängar och enbackar, svamp- och bärskogar och så en förtjusande liten blåvit kakelugn fick oss att bjuda på stället (figur 1). Så blev alltså Lindhult Åsegård (Åsen) 2:1 i Åsbo socken, Södra Göstrings kommun (nuvarande Boxholms kommun) vårt sommarparadis.

Lindhult

Omkring 1940 var 76 personer mantalskrivna i Lindhults by. 1990 när Sten Olof Ragnar skrev boken ”Lindhult, byn som försvann”, utgiven av Åsbo Hembygdsförening fanns ingen fast boende kvar. I dag finns faktiskt två. Många gårdar är liksom vår numera fritidshus. Från 1988 finns också genom Åsbo Hembygdsförening intressant dokumentation om den närbelägna stora gården Källeberg, dess historia från åtminstone 1738, och inte minst de ca 70 familjer som levtt och verkat och med svett och möda brukat marken och gjort dagsverken på den stora gården.

Tre av dessa små arrendetorp finns

fortfarande kvar, men av de flesta finns blott husgrunden om ens den kvar. Men syrenbuskar, körsbärsträd, källarrester och små igenvuxna skiften vittnar om dessa små backstugor, där livet var hårt och fattigt. Hembygdsföreningen sätter varje år ut skyltar för att markera att här har en gång ett torp legat.

I skriften ”Torp och torparfamiljer under Källeberg gård i Åsbo socken” kan man läsa om de fattigaste fattiga, om sjukdomar, barnadödlighet, utomäktenskapliga barn, fylleri och brottslighet och om de företagsamma som lämnade fattigdomen för ett nytt liv i Amerika. Livet i dess små torp och backstugor slutade ofta i djup tragik. I en dom från 1846 i Häradsrätten kan man läsa vad som hände en dag uti torpet Åsen:

Hustrun Maja Lena Svensdotter (boende i backstugan Källekullen under gården Källeberg) har uti torpet Åsen vid flera tillfällen tillgripit livsmedel, åtskilliga klädespersedlar, 2 stycken mansvästar, 1 lakan, 1 gulsämskat fårskinn, 1 stycke fårskinn, jämte en del ull och lin. Maja Lena Svensdotter har tidigare varnats för oordentligt levnad men ej tagit rättelse eller visat uppriktigt menad ånger.

Häradsrätten fortsätter:

Dömes hustrun Maja Lena Svensdotter till tio par ris, vidare att en söndag genomgå kyrkoplikt i Åsbo kyrka samt hållas i korrektionsanrättning i allmänt straffarbete under tre år för upprepad tjuvnad samt fullt ut ersätta de bestulne värdet av det

hon olagligen bekommit haver. Då mannen, Anders Larsson Stolt är en supare och svärjare och lever illa i sitt hus och därtill är obemedlad och saknar möjlighet att försörja de fem minderåriga barnen förordnar rätten att dessa av socknen omhändertages.

Vid förhör framkom det att Maja Lena klippt sönder de stulna plaggen och sytt kläder till de fem barnen. En granne i ett soldathem tillfrågade Maja Lena varför hon förövat stölden: ”Vad ska en göra i fattigdomen” svarade hon. Hon var vid tillfället 45 år gammal och hade sju barn varav fem var minderåriga. Hon avled först 1892 i en ålder av 91 på fattigstugan i Åsbo.

Korshemmet

I ett av dessa torp, ”Korshemmet” under gården Källeberg, föddes Stina Kindberg 1931. Hon är numera granne till mig i gården Lilla Sjöberget, också det ett fritidshus. Det finns alltså fortfarande dem som minns när husen var befolkade året runt och man försörjde sig så gott det gick på de små jordbrukslotterna, som man antingen arrenderade eller ägde. För ett par år sedan intervjuade jag Stina Kindberg Karlsson om hennes barndom och uppväxttid och eftersom hon är ungefär jämnårig med mig är det intressant att jämföra våra liv som i dag ter sig ganska lika, men som under våra tidigare år verkligen varit väsensskilda. Jag är uppvuxen i Stockholm i en medelklassfamilj, i en lägenhet med den tidens alla bekvämligheter, skola och gymnasium på gångvägs avstånd, där det var självklart att även flickor skulle studera, med sportstuga att tillbringa ferierna i även om andra världskriget kastade sin skugga över vår

---

Figur 1. Vårdträdet på Lindhult Åsegård.
Foto: Vera Sundberg 2011.

judiska familj och min far låg inkallad vinter efter vinter i Boden.

Men nu till Stinas historia. Hon föddes alltså i det lilla torpet Korshemmet vackert beläget strax ovanför den lilla badsjön Laggaren (Laggkärlet) eller Böttingen (lilla Byttan) som sjön kallades förr. Barnmorskan kom med häst och vagn. Barnmorskor på den tiden fick ta sig fram i ur och skur. Stina berättar att en kusin till henne föddes för tidigt i december 1919 då det var en förfärlig snöstorm. Den utmattade hästen måste bytas ut på vägen. När barnmorskan väl förlöst modern, befallde hon med skärpa att ”det inte fick bli fler barn vintertid”.

Korshemmet har med stor sannolikhet funnits sedan 1700-talet. Namnet syftar förmodligen på att två stigar eller vägar korsar varandra här. Stinas far var arrendebonde. 1935 flyttade man till en av gårdarna i Lindhults by. Arrendet sades upp 14 mars 1940. Datum för arrendebbyte var också den 14 mars. Stina med far, mor och storasyster flyttade då till Lilla Sjöberget, som var till salu. Det hade stått öde och huset var grått och omålat. Det hade en liten åkeryta. I hushållet ingick även morfar. Den sex år äldre systemen hade då lämnat hemmet för att tjäna sitt eget uppehälle.

Fadern fiskade gädda, abborre och ål både med drag och spö i den då fiskrika Laggaren. Stina lärde sig aldrig att simma som barn. Man ansåg att hon var för klen. De andra barnen hoppade från de höga klipporna från det som kallades badberget, där barn och ungdomar fortfarande badar.

På det lilla torpet försörjde man sig på tre kor, höns, sommargris och stundtals fanns även kalkoner och kaniner. Man odlade råg, vårvete och blandsäd till djuren, bönor, rotsaker och potatis. Man hade en häst, som

var svårtyglad men som skötte plogen, harven och alla transporter. Under kriget var fadern liksom min tidvis inkallad. Modern och Stina (då i 10-årsåldern) skötte allt tillsammans med morfadern. Hästen kunde endast Stina spanna för. Modern och hästen kom inte alls överens. Man hade även fruktträd och bärbuskar. Fadern led av anemi och tvangs att äta preparat av torkad lever. Fadern dog 1955, 56 år gammal. I Lilla Sjöberget bodde familjen endast till 1944, då familjen fick ett nytt arrende i Lockarp. Men Lilla Sjöberget behöll man och då fadern på grund av sin sjukdom släppte arrendet i Lockarp flyttade man tillbaka till Lilla Sjöberget.

Kontanter fick man genom att varje dag transportera mjölken med den svårtyglade hästen till Dalen ca en kilometer från gården där en mjölkbil tog hand om mjölken. Man sålde också ägg och sommartid bär. Stina berättade att det var synnerligen ont om kontanter men mat hade man alltid tillräckligt av från de egna odlingarna och djuren. I källaren förvarades rotfrukter och potatis för vinterns behov.

När fadern dog 1955 var båda döttrarna utflugna och modern skötte det mesta själv med hjälp av en granne som hjälpte henne med korna till dess hon gjorde sig av med både häst och kor. Hästen, en liten muskulös ardenner, avlivades till slakt 26 år gammal. Fadern ville aldrig söka sjukpension. Modern Anna fick en liten änkepension på 1960-talet. Hon vägrade att skaffa telefon och döttrarna fick ringa Elna, en grannfru också hon änka, som då gick ut och tittade efter om det lyste hos Anna i Sjöberget. De båda änkorna var inte så goda vänner och när byn var så gott som avfolkad levde Anna och Elna ganska isolerade. Orsaken

till osämjan kan ha varit att Elnas man var socialist och att man i Lilla Sjöberget var bondeförbundare. I byn levde endast ett fåtal personer vintertid på 1960-talet.

Men Anna fanns sig till rätta i sin ensamhet med sina höns och i sin köksträdgård och sin lilla pension. 1964 till 1966 uppfördes en ny stuga på tomten där Stina, som nu hade familj och barn, tillbringade somrarna. Så småningom byggdes torpet till och rymmer i dag alla bekvämligheter en modern människa kan begära. De sista åren av sitt liv levde Stinas mor på ett ålderdomshem i Åsbo liksom Elna på ett inne i Mjölby.

Redskap och moderniteter

Jordbruksredskapen drogs av hästen såsom plog, harv och bultvält. Redskapen köptes ofta på auktion. 1942 kom elen till Lindhults by. Då fick man el i ladugården och först enfas i boningshusen och senare

på 1990-talet trefas. Radio fanns i hemmet och också en vevgrammofon med en del stenkakor. Man hade ett dragspel på vilket Annas barnbarn, som ibland bodde i Lilla Sjöberget så småningom lärde sig att spela och med det underhöll sin mormors vänner.

Både Stina och hennes mor Anna stickade vantar, sockor, tröjor och barnkläder. Anna spann garn jämnt och vackert och kunde även väva. På Åsen står än i dag en sädesharpa i en bod med vilken man skiljde agnarna från sädeskornen och här och var i terrängen döljer sig bland nässlorna rostiga gamla jordbruksredskap (figur 2). Så småningom kom traktorer och eldrivna maskiner.

Skolgång

På 30-talet och början av 40-talet fanns ett antal jämnåriga ungdomar i de närliggande torpen runt Lilla Sjöberget. Det

Figur 2. Som inte är ovanligt i jordbrukslandskap har äldre uttjänade redskap lämnats vid åkerkanten. Här en gammal såningsmaskin.

Foto: Vera Sundberg 2008.

var både pojkar och flickor födda kring 1930–31. Alla gick den närmare halvmilen till Hultekil där skolan låg. Skolhuset finns kvar än i dag. Men är ett konstnärshem. Inskrivningen skedde vartannat år varför alla blev klasskamrater och alla elever undervisades i samma sal. Vintertid åkte man skidor eller sparkstötting, andra årstider cyklade de som hade en cykel. Slutade lektionerna kl 13:30 var det fortfarande ljust, men tidiga morgnar och sena eftermiddagar var det mörkt. Stina minns inte att någon hade ficklampa.

En folkskollärare undervisade i alla ämnen utom syslöjd som hans fru undervisade i. Han hade varit militär och var mycket sträng. Aga och örflar var vardagsmat och särskilt pojkarna och ett fosterbarn råkade illa ut. Stina gick i skola till och med sjätte klass. Systemen hade varit mycket duktiga men Stina säger själv att hon hade svårt med läsningen medan matematik och naturkunskap gick bra. Ingrid från torpet Rensberg var så duktig att läraren tyckte hon borde få ta realen, men hennes föräldrar tyckte antagligen att det var onödig kunskap för en flicka.

Examen med föräldrar och andra åhörare hölls varje läsårsslut. Frågorna var noga preparerade och gavs bara till dem som kunde svaren, så ingen stakade sig. Efter skolgången flyttade Stina till Tranås och arbetade som hembiträde. Städade, skötte barn och serverade för mat och husrum plus 60 kronor per månad. Hon kände sig väl behandlad och kunde köpa sig en trenchcoat för sina första pengar. Hon åkte tåg eller cyklade den långa vägen hem på helgerna. Hennes storsyster hade fått en liten flicka som hon längtade efter att få träffa, annars längtade hon inte hem.

Nöjen, marknader och butiker

Danser ordnades bland annat av Bondeförbundets ungdomsförbund eller så var det hembygdsfester. Man var inne i någon lokal vintertid och på sommaren ute eller på någon loge. Någon hade kanske ett dragspel eller en fiol. På midsommaren dansade man ringlekar. Redan som 14-åring träffade Stina sin blivande man. Hon var nypermanentad och tog sig med spark till Bensäter-Lockarp där mannen arbetade i skogen. Fyllda 18 år fick hon föräldrarnas tillstånd att gifta sig. De bosatte sig först i Mjölby, senare i Linköping.

1949 var Stina för första gången på marknaden i Skänninge som då fortfarande var en kreatursmarknad men där det även fanns tivoli och övrigt tingel-tangel. På 50-talet upphörde kreatursförsäljningen men Skänninge-”marken” lever fortfarande kvar. Höstmarknad fanns och finns fortfarande kvar i Ulrika.

Butiken i Dalen hade konkurrens av en större i Pålsbo och en i Sandkullen. Dalens affär öppnade 1938, men ägaren drog på sig stora lån för att starta affären och 1942 tog ägaren sitt liv genom att starta sin gengasdrivna bil i ett stängt garage. En konsumbil kom senare från 50-talet till 1967 på måndagar med ett ganska begränsat varusortiment. Vår familj handlade där ett par år. Dalens affärsbyggnad kom så småningom att ägas av en son till den ursprungliga ägaren och hans hustru.

Figur 3. Lindhult Åsegård i tidig snö. Skogen tränger sig på. Foto: Vera Sundberg 2008.

Stora Sjöberget och andra gårdar

Stora Sjöberget brukades av en klasskamrat till Stina, sedan hans far dött. Gården blev emellertid för liten då han bildat familj och fått barn. Han flyttade först till en större gård i Lindhult, men köpte då tiderna blev bättre en stor gård närmare Mjölby. Han och hans fru skötte gården med hjälp av sina barn. Där fanns mjölkkor, gris, kalvar, höns och katter. Vi besökte dem ofta för att titta på djuren och få råmjölk till kalvdans. De var väldigt vänliga mot oss och vi lärde känna dem väl och fick så inblick i deras liv. Gården sköts i dag av en av hans söner. Dock finns här inte längre några mjölkkor. De djur som här föds upp är för köttproduktion. En del av dessa djur håller landskapet öppet kring våra sommartorp, annars skulle granplanteringarna helt ha tagit över.

Stora Sjöberget kom också att köpas som fritidshus av ett par från Mjölby. Där lever nu deras son som en av två mantalsskrivna i Lindhults by. Sjökullen, en liten stuga nära sjön, där sockenhoran bodde tillsammans med sina oäkta barn såldes av ett av dessa barn till sommarnöje för en familj från Norrköping. Korshemmet har till och från varit uthyrt till sommargäster. Rensberg har sedan länge varit feriebostad liksom de större gårdarna i Lindhults by. Markerna arrenderas ut till beten eller har sålts av till större enheter för skogsplanteringar.

Hembränning

Hembränning var vanligt i dessa utkanter av Östergötland och skedde i bykstugor och rökhus och lär förekomma än i dag. Flera hus brann ner under dessa övningar.

Många var alkoholiserade, bland andra en man som enligt Stina hade ihop det med en änka i vårt torp. Hans mor skyddade verksamheten i ”bränneriet” och varnade honom i tid när länsman kom på besök. Han var inte bara begiven på hembränt utan också på likörer. Flaskorna efter dessa hans dryckesvanor fanns i mängd på vårt torp, när vi tog över.

Vad har hänt sedan vår familj köpte Åsen?

På 1960-talet var landskapet öppnare. Men skogsplanteringarna tränger sig numera närmare inpå. De betade ytorna blir allt mindre (figur 3). De första åren deltog vi i traditionell höbärgning. Höet hässjades och fick torka i det fria. Barnen fick åka hölass. Kaffe med dopp avnjöts i ängskanten. Så kom ”packarmaskinen” som ordande höet i fyrkantiga balar och i dag samlas fodret utan torkning direkt i vita runda bollar som likt jättestora mashmallows ligger utspridda på fälten.

Förr fanns mjölkkor som togs hem för mjölkning. I dag betar kvigor och kalvar för köttproduktion ängarna och en och annan dräktig ko, som själv sköter kalvningen. Snälla fritidsmänniskor ringer ägarna när korna kalvat eller när taggråd eller elstängel gett vika och djuren gör besök i fritidsfolkets trädgårdar. Man ser ridhästar och ponnys beta lite varstans.

Jordbruksmaskinerna blir alltmer avancerade och jordbruket är snart en enmanssysselsättning. Smala skogsstigar är plötsligt breda traktorvägar och stora monsterlika maskiner avverkar och klyver timmer och lämnar ”föryngringsytor”, som inte längre är igenkännbara. Kända

kantarellställen försvinner och murklorna tar över.

Efter att den grävda brunnen tog in mossvatten torra somrar i stället för friskt åsvatten borrhade vi brunn och ledde in rinnande vatten. Vedspisen finns kvar men maten lagas på elspis. När propparna ständigt gick sönder byttes enfasströmmen mot trefas.

De flesta torpen är tillbyggda. Hos oss har traktorgaraget blivit gäststuga och en ny friggebod rymmer dusch, tvättmaskin, varmvattenberedare och mulltoa. En eller

flera bilar parkerar på gårdsplanerna och inköp görs på stormarknader i Mjölby eller Mantorp. Men ännu plockas bär och svamp i skogarna, göken gal före midsommar, ett tranpar promenerar på sankängarna, fågelkvitter och fågelbon i buskarna, grodor och paddor i gölar och diken, spår av älg och rådjur men tyvärr också av vildsvinens härjningar. Trädgårdsland med grönsaker och blommor vittnar om fritidstorparnas önskan att leva åtminstone lite som förr.

Vera Sundberg (född Sisefsky) är pensionerad adjunkt i geografi, biologi och kemi. Mejl: vera.sundberg@swipnet.se